

Prof. dr hab. Julian Trapp (1814–1908) – wybitny polski uczoney-farmaceuta

Jadwiga Brzezińska

Rycina 1. Portret prof. Juliana Trappa (1814–1908) wg publikacji M. Stępowskiego: Rzut oka na dzieje farmacji w Polsce w XIX stuleciu. Warszawa 1901 s. 71.

Ten wybitny uczoney XIX wieku, farmaceuta polskiej narodowości, prof. farmacji, farmakologii i farmakologii na Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu, zasługuje na przypomnienie w setną rocznicę śmierci.

Urodził się na przełomie 1814/1815 r.¹ w Mariampolu (suwalskie) z ojca Karola, polskiego aptekarza, właściciela apteki w Mariampolu. Po ukończeniu pełnego gimnazjum w Tylży, wybrał zawód ojca. W wieku 18 lat rozpoczął praktykę jako uczeń aptekarski

w Tylży w 1832 r., a w 1836 r. otrzymał tam uprawnienia pomocnika aptekarskiego². Następnie wyruszył do Warszawy i podjął pracę w aptece Teodora Heinricha. W 1837 r. uzyskał warszawski dyplom pomocnika aptekarskiego. Niestety w tym czasie w Warszawie nie miał możliwości studiowania, by uzyskać uprawnienia prowizora. Kurs chemiczno-farmaceutyczny przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim został bowiem zlikwidowany w 1831 r., a Szkołę Farmaceutyczną w Warszawie uruchomiono dopiero w 1840 r.³. W związku z tym udał się na studia do Petersburga i tam w 1842 r. uzyskał tytuł prowizora. W 1843 r. został asystentem-laborantem profesora chemii i farmacji na Cesarskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu. Umożliwiło mu to wykonanie naukowej pracy doświadczalnej. Obronił ją w 1848 r.⁴, uzyskując tytuł magistra farmacji, co ówczesnie w Rosji odpowiadało rangą naukową stopniowi doktora medycyny czy filozofii⁵. W 1849 r. został mianowany adiunktem, a w 1856 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego farmacji, farmakologii i chemii toksykologicznej na Wojskowej Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu. Prowadził tam wykłady z chemii farmaceutycznej, farmakologii, receptury i toksykologii. W 1864 r. uzyskał godność naukową akademika czyli członka Rosyjskiej Akademii Nauk. W 1873 r. zgodnie z ówczesnymi przepisami w Rosji został przeniesiony na emeryturę z pełnym uposażeniem po 25 latach pracy w służbie państwowej. Mając status profesora zastuszonego prowadził jeszcze wykłady do 1877 r.⁶.

Jako profesor Akademii Wojskowej Julian Trapp miał rangę generała i obowiązek chodzenia w mundurze, zdjęcia zatem ukazują go zwykle w mundurze z licznymi odznaczeniami.

Jego szeroka wiedza, zdolności i pracowitość sprawiły, że był w okresie swej działalności naukowej i później, najwyższym autorytetem naukowym w zakresie farmacji w cesarskiej Rosji w drugiej połowie XIX w. i zasiadał w najwyższych cesarskich gremiach państwowych⁷.

Owoce przeszło 50-letniej pracy naukowej Juliana Trappa były liczne dzieła o treści chemicznej

i farmaceutycznej. Wśród nich bardzo cenne podręczniki do chemii sądowej, farmakognozji i chemii farmaceutycznej. Był m.in. autorem pierwszego polskiego podręcznika do farmakognozji, który ukazał się w dwóch tomach w 1869 i 1870 r⁸. Z jego 24 monumentalnych dzieł szczególnie ważna jest obszerna, ponad 1000-stronicowa monografia, poświęcona chemii farmaceutycznej (1885), a także podręcznik do wykonywania ekspertyz sądowych oraz opracowanie siedmiu wydań farmakopei rosyjskiej.

Prof. Julian Trapp był autorem krajowej rosyjskiej farmakopei (*Pharmacopea Rossica*), wydanej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w 1867 r. (potem w 1871 i 1891 r.)⁹. Wydaje się wprost nieprawdopodobne, żeby jedna osoba mogła podołać tak wielkiemu zadaniu. Jego dziełem były też inne lekospisy, obowiązujące w cesarskiej Rosji w drugiej połowie XIX w. – farmakopea wojskowa (*Pharmacopea militaris*), farmakopea morska oraz farmakopea dworska. Julian Trapp bardzo płodnym pisarzem. Jego artykuły, liczne publikacje i książki dają świadectwo wielostronnej i głębokiej wiedzy. Przyniósł mu wielką sławę nie tylko w Rosji. Pisał głównie w języku rosyjskim, ale także polskim i niemieckim¹⁰.

Prof. Julian Trapp miał godność doktora honoris causa Uniwersytetu w Królewcu, był członkiem honorowym ok. 30 towarzystw naukowych, m.in. Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, Petersburskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, Dorpackiego Stowarzyszenia Studentów Farmacji, Wojskowej Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu, Komitetu Nauk Wojskowej Rady Medycznej, Rady Medycznej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i innych. Uzyskał liczne order państwowe, a car obdarzał go kosztownymi podarkami¹¹.

Podczas wizyty cara Aleksandra II w Akademii Medyko-Chirurgicznej prof. Julian Trapp uznał za stosowne wprowadzić cara w arkana i misterium dyscypliny wiedzy, jaką reprezentował. Przedstawił różne ekspertyzy chemiczne, jak np. reakcje z rodankiem żelaza, zabarwienie czerwone roztworu fenoloftaleiny pod wpływem alkaliów, odbarwienie roztworu jodu przez tiosiarczan, samozapłon roztworu fosforu i inne. Ekspertyzy te wywołały duże wrażenie na cesarzu i umocniły go w przekonaniu o wielkiej wiedzy profesora Trappa¹².

Prof. Trapp miał niezwykle zdolności krasomówcze. Jego wykłady przyciągały tłumy słuchaczy, zwłaszcza, że ilustrował je różnymi efektami wizualnymi. By studentom wbić do głowy, że np. przy proszkowaniu kamfory trzeba dodać alkoholu, postawił służącego-laboranta z ogromnym moździerzem. Gdy ten po dłuższym rozcieraniu kamfory nie miał żadnego efektu, zapytał go, co należy zrobić, aby cała czynność gładko się udała. Wówczas laborant na całe gardło krzyknął: „spirytus jest potrzebny!”¹³.

Aneks 1

Ordery, odznaczenia, tytuły honorowe i awanse prof. Juliana Trappa

- 1858 członek Rady Medycznej i prezes Towarzystwa Farmaceutycznego w St. Petersburgu.
- 1854 order Stanisława II klasy z koroną i tytuł radcy państwowego (Staatsraht).
- 1861 order Anny II klasy.
- 1862 członek honorowy Komitetu Naukowego Wojskowej Rady Medycznej.
- 1863 awans do rzeczywistego radcy państwowego.
- 1865 order Włodzimierza III klasy.
- 1866 order Stanisława I klasy.
- 1868 tytuł Akademika, czyli członka rzeczywistego Rosyjskiej Akademii Nauk.
- 1870 awans do radcy tajnego.
- 1872 order Anny I klasy.
- 1873 profesor zastępowy.
- 1875 order Włodzimierza II klasy.
- 1879 order Białego Orła.
- 1883 Złota Sprzączka za zasługi.
- 1887 order Aleksandra Newskiego.
- 1893 członek honorowy Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu.

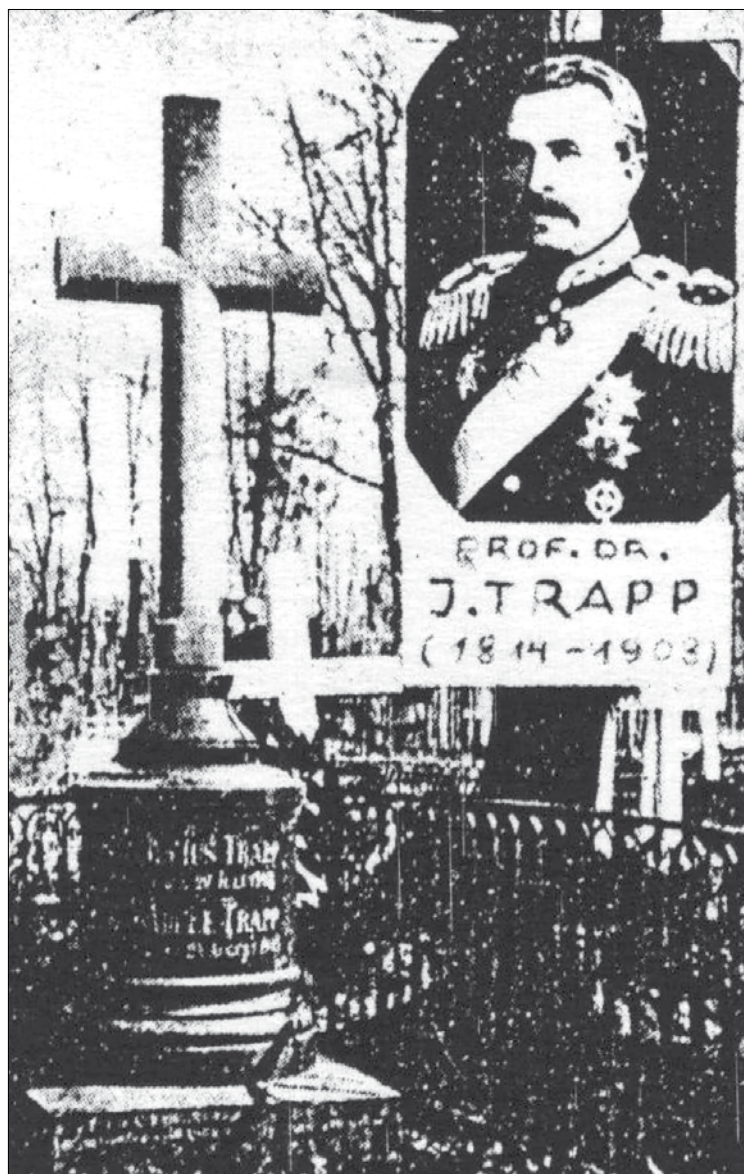
Źródło: Geschichte und Mitglieder des Vereins studierender Pharmazeten zu Juriew (Dorpat). St. Petersburg 1897.

Jako analityk-toksykolog prof. Trapp był często proszony o konsultacje w sprawach sądowych wielkiej wagi państwowej np. w sprawie zatrucia łożem wody z wodociągów miejskich wskutek używania rur łożonych, zanieczyszczenia wody w Newie, procesów karnych o zatrucie cyjankiem potasu czy arszenikiem¹⁴.

Gdy w latach 90. XIX w. pojawiła się problem dopuszczenia preparatu „spermina” do stosowania w Rosji, poproszono prof. Trappa jako eksperta o ocenę wartości leczniczej tego środka. Swój werdykt przedstawił obrazowo. Schylił się i podniósł dwoma palcami kurz z podłogi. Oznaczało to, że wartość „sperminy” równa się wartości kurzu¹⁵. Ta negatywna ocena rozreklamowanego francuskiego preparatu okazała się wkrótce całkowicie słuszna.

Działalność naukowa prof. Juliana Trappa była ściśle związana z historią Akademii Medyko-Chirurgicznej, późniejszej Akademii Wojskowo-Medycznej, w St. Petersburgu. Żywe kontakty tej uczelni z ulokowanymi w Petersburgu centralnymi instytucjami carskiej Rosji, przy braku na miejscu innych uczelni medycznych

Proponowany przez prof. J. Trappa program studiów dla farmaceutów miał obowiązywać na wszystkich wydziałach lekarskich w całej Rosji. Innowacyjny, jak na owe czasy, program został zaakceptowany przez senat Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu.

Rycina 2. Pomnik prof. Juliana Trappa na cmentarzu w Petersburgu.

Źródło: E.A. Jürgenson: Mõningaid jooni tänapäeva farmasöidilisest Lenigradist – Peterburgist. W: Pharmacia. 1933 nr 2 s. 239.

i farmaceutycznych, sprawiły, że prof. J. Trapp miał możliwość działać w sposób decydujący w różnych kwestiach dotyczących farmacji i usytuowały go wśród osób szczególnie uprzywilejowanych.

Jeśli przychylność monarchy i związane z tym obsypywanie zaszczytami prof. Trappa można odczytać jako wyraz uznania dla jego szczególnie pozytywnej działalności dla dobra społeczeństwa, to pod tym względem prof. Trapp osiągnął sukces jedynej w porównaniu ze współczesnymi mu profesorami farmacji innych uczelni rosyjskich.¹⁶ Jak bardzo te wyróżnienia dworskie były miłe prof. J. Trappowi świadczy fakt, że często w rozmowie lubił podkreślać, że jego droga życiowa usłana była różami¹⁷. Niestety los nie oszczędził mu też goryczy i zawodu.

W historii farmacji prof. Julian Trapp zapisał się jako prekursor podwyższenia studiów farmaceutycznych do trzech lat po pełnej maturze. Uważał, że w związku z ogólnym rozwojem wiedzy farmaceuta musi mieć pełne wykształcenie ogólne i akademickie. Na szali wprowadzenia tego zamysłu położył prof. Trapp cały swój autorytet i niestety przegrał, nie znajdując poparcia w środowisku aptekarskim.

W 1869 r. prof. J. Trapp podczas konferencji w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu przedstawił projekt, według którego słuchacze farmacji winni byli uzyskać pełną maturę gimnazjum klasycznego, a następnie odbyć trzyletnie studia na wydziale farmaceutycznym. Konferencja zaakceptowała jego projekt i upoważniła jednocześnie do opracowania odpowiedniego programu nauczania na studiach¹⁸.

Opracowany przez prof. J. Trappa program studiów farmacji był następujący: w pierwszym roku studiów miały obowiązywać wykłady z chemii nieorganicznej, botaniki, mineralogii i zoologii. W drugim roku – wykłady z chemii organicznej, farmacji, botaniki z farmakognozą oraz ćwiczenia w laboratorium farmaceutycznym i aptece szpitala klinicznego. W laboratorium studenci mieli mieć ćwiczenia z wykonywania preparatów farmaceutycznych oraz analizy jakościowej, w aptece – praktykę z zakresu wykonywania leków recepturowych. Na trzecim roku miały obowiązywać wykłady z farmakologii i receptury, pierwszej pomocy oraz ćwiczenia w laboratorium farmaceutycznym z wykonywania preparatów chemicznych i farmaceutycznych, analizy ilościowej substancji nieorganicznych i organicznych oraz analizy chemiczno-sądowej¹⁹.

Proponowany przez prof. J. Trappa program studiów dla farmaceutów miał obowiązywać na wszystkich wydziałach lekarskich w całej Rosji. Innowacyjny, jak na owe czasy, program został zaakceptowany przez senat Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu. Utworzono Studium Farmaceutyczne pod jego kierunkiem. Niestety, w okresie 1870–1875 nie zgłosił się żaden kandydat na studia posiadający maturę i w 1879 r. Studium zostało rozwiązane²⁰. Było to efektem nacisków ówczesnych właścicieli aptek w carskiej Rosji na opinię publiczną, że zawód aptekarza jest rzemiosłem, do którego wykonywania wystarcza czteroklasowe wykształcenie ogólne. Kierował nimi strach przed utratą taniej siły roboczej w aptekach, którą latem, gdy czynność w aptekach zmniejszała się, po prostu ze względów ekonomicznych zwalniano. Mówiono, że wysyła się ich „na pastwisko”, a jesienią z powrotem angażowano.

Na skutek interwencji właścicieli aptek, Petersburskie Towarzystwo Farmaceutyczne wystąpiło w 1877 r., a więc po wprowadzeniu nowego programu studiów w Petersburgu, z petycją do Ministerstwa Wojny o dopuszczenie pomocników

aptekarskich z czteroletnim wykształceniem ogólnym do studiów farmaceutycznych. Podanie to zostało zaopiniowane przez senat Akademii Medyko-Chirurgicznej, który je odrzucił. Ale brak kandydatów z pełną maturą zmusił do zamknięcia Studium Farmaceutycznego w Petersburgu. Na innych uczelniach rosyjskich pomocnicy aptekarscy, mający cztero- lub sześcioletnie wykształcenie ogólne, mogli studiować farmację jako kursanci bez praw studenckich, z tym, że studia przedłużono z trzech do czterech semestrów²¹.

Konieczność przekształcenia zawodu farmaceutycznego w zawód akademicki rozumieli także inni ówczesni uczeni, jak prof. Marcei Nencki z Petersburga²² czy prof. Jerzy Dragendorff z Dorpatu²³. Jednak, podobnie jak prof. J. Trapp, nie przebili się w swych dążeniach przez opór środowiska aptekarskiego w XIX w. Prof. J. Trapp, mimo wielkiego autorytetu, jakim się cieszył, musiał przeżyć gorzyc zawodu z przekreślenia jego postępowych dążeń.

Między dwoma koryfeuszami farmacji w drugiej połowie XIX w. w carskiej Rosji – prof. Julianem Trappem i prof. Jerzym Dragendorffem z Uniwersytetu w Dorpacie panowały ozięble stosunki. Można je wytłumaczyć w ten sposób, że prof. J. Trapp olśniony sławą i blaskiem kariery w największych gremiach rezydencji państwowej, w której się poruszał, miał wiele obowiązków reprezentacyjnych, co ograniczało jego czas na ustawiczne badania naukowe. Natomiast prof. J. Dragendorff, z dala od gwaru wielkowiejskiego i monarszej rezydencji mógł poświęcić się wyłącznie stworzeniu szkoły naukowej w Dorpacie, która sławę nauczyciela przenosiła daleko poza granice cesarstwa. O następcy prof. J. Dragendorffa w Jurewie/Dorpacie, chemiku Iwanie Kondakowie, prof. J. Trapp nie miał wysokiego mniemania²⁴.

Kariera naukowa i polityczna prof. Trappa trzymała go stale w orbicie spraw i wydarzeń stolicy monarchii rosyjskiej, gdzie był zapraszany do przewodniczenia różnych gremiów m.in. także zjazdów Towarzystwa Farmaceutycznego w Petersburgu²⁵. Żywo jednak interesował się stanem farmacji w Polsce, czego dowodem było opublikowanie podręcznika do farmakognozji w języku polskim w dwóch tomach. Był to pierwszy polski podręcznik farmakognozji (1869–1870)²⁶.

W *Wiadomościach Farmaceutycznych*, czasopiśmie wydawanym w Warszawie, często pojawiało się nazwisko prof. Trappa²⁷. Był wszak członkiem honorowym Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego²⁸. Przed śmiercią przekazał dla Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego tysiąc rubli na fundusz stypendialny jego imienia dla polskich farmaceutów. Z tego funduszu co roku jeden polski farmaceuta otrzymywał 50 rubli stypendium im. prof. J. Trappa²⁹.

Aneks 2

Wykaz niektórych książek autorstwa Juliana Trappa

- 1848 Analiza wody z Newy, jej kanału w St. Petersburgu i z jeziora Ładoga.
- 1854 Związki chloru z jodem.
- 1855 Uprawy roślin leczniczych w Rosji.
- 1858 Skład chemiczny olejku z *Cicuta virosa*.
- 1858 Podręcznik do farmakognozji (2 wyd.).
- 1863 Podręcznik do sądowno-chemicznego badania trucizn. Pierwsza pomoc w zatruciach.
- 1864 Badanie wodociągów ołowianych w aspekcie higieny.
- 1865 Farmakopea szpitalna.
- 1866 Rosyjska Farmakopea Wojskowa.
- 1867 Farmakopea Rosyjska – Pharmacopea Rossica (wyd. I – 1867, wyd. II – 1876, wyd. III – 1880, wyd. IV – 1891).
- 1869 Farmakopea Morska. Skład chemiczny olejku z *Ledum palustre*.
- 1869 Podręcznik do farmakognozji (w jęz. pol.) T. 1.
- 1870 Podręcznik do farmakognozji (w jęz. pol.) T. 2.
- 1871 Farmakopea Dworska.
- 1877 Receptura (2 wyd.).
- 1881 Zwięzły podręcznik do farmakognozji. Farmakopea kieszonkowa dla lekarzy.
- 1885 Chemia farmaceutyczna.

Źródło: Geschichte und Mitglieder des Vereins studierender Pharmazeuten zu Juriew (Dorpat). St. Petersburg 1897.

W 1904 r. Petersburskie Towarzystwo Farmaceutyczne zarejestrowało stypendium im. J. Trappa dla studentów farmacji z całej Rosji. Wynosiło ono 200 rubli z procentów od kwoty 5000 rubli funduszu³⁰.

Julian Trapp poczucie przynależności do narodu polskiego wyniósł z domu rodzinnego. Apteka jego ojca Karola w Mariampolu aż do 1841 r. używała jako godła orła z koroną (czyli tzw. małego herbu Królestwa Polskiego)³¹. Później los wyniósł go na szczyt kariery naukowej w stolicy Rosji. Ale nigdy nie odciął się od narodu polskiego, który w tym czasie podlegał władzy cesarzy rosyjskich. Uważał, że jego osiągnięcia budują wizerunek Polaka – wszechstronnie uzdolnionego. Stanisław Proń napisał, że Julian Trapp zawsze czuł się Polakiem i utrzymywał kontakt z polskim społeczeństwem³². Podobne twierdzenie, że J. Trapp zawsze uważał się za Polaka, podali R. Rembieliński i B. Kuźnicka. Podkreślili oni, że Trapp opracował pierwszy polski podręcznik do farmakognozji, w której zawarł całościowo nauki farmakognostycznej. Przypomnieli także inne monumentalne dzieła Trappa (było ich 24), jak siedem wydań farmakopei rosyjskiej, 1000-stronicową monografię chemii farmaceutycznej czy podręcznik do wykonywania ekspertyz sądowych³³.

Bronisław Seyda donosi, że Julian Trapp drukował swoje cenne prace, oprócz języka rosyjskiego i niemieckiego, także w języku polskim w Warszawie, m.in. pierwszy polski podręcznik do farmakologii oraz dwutomową farmakopeę³⁴. Marian Stępowski w swej monografii wprost zalicza Juliana Trappa do wybitnych polskich uczonych XIX w. Jego książkę zdobi fotografia Trappa z jego własnoręcznym podpisem w języku polskim. Użył on w tym podpisie imienia Julian a nie Julius, jak nazywano go w języku rosyjskim³⁵.

Aż do późnych lat zachował prof. Julian Trapp doskonałą pamięć i żywe zainteresowanie osiągnięciami nauki. Zmarł w 1908 r., w wieku 94 lat³⁶.

W historii farmacji jego osiągnięcia i dorobek naukowy znalazły eksponowane miejsce. Cytują go polscy i zagraniczni historycy farmacji i medycyny, jak m.in. R. Rembieliński, B. Kuźnicka, B. Seyda, J. Stępowski, S. Proń, N. Kromer, E.A. Jurgenson, H. Schelenz i inni³⁷. Był wielkim koryfeuszem nauk farmaceutycznych drugiej połowy XIX wieku.

Przypisy

- 1 Niektórzy podają jako datę urodzenia rok 1814 a inni 1815. Zapewne chodziło tu o różnicę według kalendarza juliańskiego i gregoriańskiego. Datę urodzin w 1814 r. podają: H. Schelenz: *Geschichte der Pharmazie*. Berlin 1904 s. 684; B. Seyda: *Dzieje medycyny w zarysie*. Wyd. II zmien. i popr., Warszawa 1973, s. 495; *Geschichte und Mitglieder des Vereins studierender Pharmazeuten zu Juriew (Dorpat)*. St. Petersburg 1897; S. Proń: *Museum Poloniae Pharmaceuticum*, Warszawa 1967 s. 484 (podaje także datę 1815 w nawiasie, jako występującą w innych źródłach). Natomiast datę urodzenia w 1815 r. podają: R. Rembieliński, B. Kuźnicka: *Historia farmacji*. Wyd. III popr. i uzupeł. Warszawa 1987 s. 323; N. Kromer: *Akademischer Professor Julius Karlowitsch Trapp zum 25-jährigen Gedächtnis (1815–1908)*. *Pharmacia* XIII: 1936 nr 11 s. 241; M. Stępowski: *Rzut oka na dzieje farmacji w Polsce w XIX stuleciu*. Warszawa 1901 s. 18; E.A. Jurgenson: *Mõningaid jooni tänapäeva farmatsöidilisest Leningradist-Peterburist*. *Pharmacia* 1933, nr 2, s. 239–240, port., il. Iwan Sefrimowicz Tkeszelaszwili: *Materiały dla historii farmacji w Rosji*. Biograficzki Słownik Farmaceutów potoczywyszych stepień magistra farmacji w Imperatorskich Rosyjskich Uniwersytetach i w Imperatorskiej Wojskowo-Medycynskiej Akademii za 1845–1901 god. Moskwa 1901 wyd. I s. 75–76.
- 2 M. Stępowski, op. cit., s. 141; *Geschichte und Mitglieder...* op. cit. nlb; J. Rutkowski: *Jubileusz prof. J. Trappa (życiorys)*, *Wiad. Farm. R.* 20: 1893 nr 7/8 s. 104–105.
- 3 R. Rembieliński, B. Kuźnicka, op. cit. s. 226; B. Seyda błędnie twierdzi, że Julian Trapp był uczniem Szkoły Farmaceutycznej w Warszawie w 1840 r., (B. Seyda op. cit. s. 495).
- 4 *Geschichte und Mitglieder...*, op. cit.; J.J. Rutkowski, op. cit. s. 104. F.P.: *Weteran farmacji*. *Farmaceuta Polski*, R. 12, 1909 z. I s. 1–2.
- 5 I.S. Tkeszelaszwili, op. cit. s. 5.
- 6 Tamże; J. Różewicz: *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1984 s. 185–186. (Przed prof. Trappem w latach 1824–1831 adiunktem katedry farmacji w Akademii Medyko-Chirurgicznej w St. Petersburgu był Polak Ludwik Sakowicz, a w latach 1844–1847 Polak Józef Olendzki, który następnie był profesorem zwyczajnym tego przedmiotu (1847–1856) do chwili gdy katedrę farmacji objął J. Trapp (1856–1873), potem jako profesor zasłużony (1873–1877).
- 7 M. Stępowski... op. cit., s. 73; J. Rutkowski, op. cit. s. 104.
- 8 R. Rembieliński, B. Kuźnicka, op. cit. s. 131; *Farmacja*, R. 4: 1908 nr 16 s. 363.
- 9 Tamże; F.P.: *Weteran...* op. cit., s. 1–2, portr.; I.S. Tkeszelaszwili, op. cit. s. 75–76.
- 10 *Geschichte und Mitglieder...*, op. cit.; J. Rutkowski, op. cit. s. 104.
- 11 Tamże; P. (krypt) Prof. Julian Trapp. *Przegląd Farm.* T.2. 1899 nr 10/12 s. 164, port.; *Wiadom. Farm. R.* 13: 1886 s. 456; *Wiad. Farm. R.* 15: 1887/8 s. 75.
- 12 N. Kromer, op. cit., s. 248.
- 13 Tamże.
- 14 *Geschichte und Mitglieder...*, op. cit.
- 15 N. Kromer, op. cit., s. 248.
- 16 Tenże, s. 241; J. Rutkowski, op. cit., s. 105.
- 17 N. Kromer, op. cit., s. 241.
- 18 Tenże, s. 242.
- 19 Tamże.
- 20 Tamże, s. 243.
- 21 Tamże.
- 22 B. Kuźnicka: *Marceli Nencki et sa conception des sciences et des pharmaceutiques etudes*. Marceli Nencki i jego koncepcja nauk i studiów farmaceutycznych. W: *Actos du Xle Congres International d'Histore des Sciences Varsovie-Cracovie 1965*. Vol. 5: 1968 pag 270–272; B. Kuźnicka: *Ewolucja nauczania farmacji w Polsce w latach 1783–1930*. Warszawa 1968, s. 28–30; M. Nencki: *Über die Notwendigkeit einer Reform der pharmazeutischen Unterrichts*. *Pharm. Ztg für Russland* 1893 nr 6–9.
- 23 N. Kromer: *Georg Dragendorff zur hunderisten Wiederkehr seines Geburtstages*. *Pharmacia*. Tallin 1936 nr 5 s. 170; P. Birkenwald: *Prof. Dr Georg Dragendorff*. *Pharmacia* 1926 nr 3 s. 120; EAA (Estońskie Archiwum Historyczne) *Sygn.* 402–4–763, (W 1880 r. Wydział Medyczny Uniwersytetu w Dorpacie otrzymał z ministerstwa projekt nowych przepisów odnośnie podwyższenia wykształcenia średniego farmaceutów docelowo do pełnej matury kosztem skrócenia stażu uczniowskiego w aptece. Projekt ten został tylko przez 3 profesorów zaopiniowany pozytywnie, a przez 9 negatywnie).
- 24 N. Kromer: *Akademischer Professor...*, op. cit., s. 244.
- 25 I. Rosyjski Zjazd farmacji naukowej w Petersburgu. *Wiad. Farm.* 1902 s. 199, 241–242.
- 26 R. Rembieliński, B. Kuźnicka, op. cit., s. 323.
- 27 *Wiad. Farm.* 1885 s. 1–7; 1886 s. 456; 1887/8 s. 75; 1893 s. 141; 1901 s. 99–100, 178; 1902 s. 199, 241–242; 1905 s. 47–48; 1910 s. 433–434.
- 28 *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa farmaceutycznego za rok 1884*. Członkowie honorowi: poz. 85 – Trapp Julian, mag. farm. radca tajny, b. prof. Akad. Medyko-Chirurg. w Petersburgu. *Wiad. Farm.* 1885 s. 1–7; Lista członków Towarzystwa w 1900 r. Członkowie honorowi „honoris causa”: poz. 37 – Trapp Julian, mag. farm. radca tajny, b. prof. Akad. Medyko-Chirurg. *Wiad. Farm.* 1901 s. 100; *Także Wiadom. Farm.* 1898 s. 68; *Wiad. Farm.* 1905 s. 48.
- 29 *Stypendia i nagrody*. *Stypendium im. J. Trappa Rb 50* otrzymał Borkowski Stanisław. *Wiad. Farm.* 1901 s. 108; *Zawiadomienie*. *Stypendia dla słuchaczy kursów farmaceutycznych*. M.in. z zapisów J. Trappa. *Wiad. Farm.* 1910 s. 307; *Posiedzenie Komitetu Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego (8 X 1910)*. Przyznano kursięcie Marianowi Barszczewskiemu *stypendium 50 Rb* z zapisu 5. p. J. Trappa. *Wiad. Farm.* 1910 s. 434.
- 30 EAA *Sygn.* 402–5–162. *Regulamin stypendium im. Juliana Trappa (Ogólna kwota tego funduszu stypendialnego pochodziła prawdopodobnie także ze składek aptekarzy rosyjskich)*.
- 31 H. Schelenz podaje nazwisko Trappa z przydomkiem von (Julian von Trapp), co oznacza przynależność do szlacheckiego stanu. (H. Schelenz, op. cit., s. 684.) J. Trapp otrzymał w 1863 r. tytuł rzeczywistego radcy państwowego, co w carskiej Rosji dawało uprawnienia przynależności dziedzicznej do stanu szlacheckiego. (U. Kokoska, *Johann Georg Noel Dragendorff /20.04.1836–7.04.1898/*. *Sein Beitrag zur Gerichtsmedizin, Pharmakologie und Pharmazie an der Universitat Dorpat*. Berlin 1983 s. 51.
- 32 S. Proń, op. cit. s. 484.
- 33 R. Rembieliński, B. Kuźnicka, op. cit. s. 131. *Książki J. Trappa* znajdują się w bibliotece Muzeum Farmacji w Krakowie. (S. Proń, op. cit., s. 370).
- 34 B. Seyda, op. cit., s. 495.
- 35 M. Stępowski, op. cit., s. 71.
- 36 N. Kramer: *Akademischer Professor...*, op. cit., s. 244.
- 37 *Przypis* 1, 2, 4, 5, 10.